

Harmonija je shvaćena kao očuvanje ravnoteže ljudskih vrijednosti i blagostanja ostalih živih bića. Etički idealan svijet tada predstavlja onaj u kojem se dobro ne-ljudi realizira uz zadovoljavanje i realizaciju ljudskih vrijednosti. Kao takav ovaj etički ideal predstavlja najviše dobro, ali također jamči i oslonac praktičnog djelovanja. Taylor, zalažući se za moralnu preorijentaciju s antropocentrizma na biocentizam, drži da ovako shvaćena harmonija predstavlja empirijsku mogućnost.

Zaključujući ovaj prikaz želimo kao osnovnu vrijednost knjige istaći autorovo nastojanje da biocentričku teoriju environmentalne etike racionalno utemelji u skladu s kriterijima konstrukcije valjane normative teorije, za razliku od brojnih drugih pokušaja artikulacije različitih »naturalističkih«, protu-antropocentričkih koncepcija koje polaze od ili završavaju s neekspliciranim, nejasnim ili pak posve iracionalnim (pret)postavkama. Stoga knjiga P. W. Taylora predstavlja, u najmanju ruku, instruktivno štivo u situaciji kada je u nas ova problematika uglavnom zapostavljena, kako na disciplinarnoj razini, tako i kao tema etičkih razmatranja.

Tomislav Smerić

Hubertus Mynarek:

ÖKOLOGISCHE RELIGION

Ein neues Verständnis der Natur, Goldmann Verlag, München 1986, 280 str.

Mynarekova knjiga »Ekološka religija« zapravo je razrada jedne ranije eksplicirane teze o »ekološkoj religiji«. Ovdje Mynarek nastavlja eksplicirati i argumentirati predmetno područje »Ekološke religije«. Spomenutu tezu i skicu koncepta objavio je u knjizi »Religiös ohne Gott?« (1983. godine). U njoj Mynarek shvaća da je u suvremenosti došlo do promjene u religijskoj svijesti ljudi. Jedna od najbitnijih promjena je ta što brojni religiozni ljudi

nisu više spremni svoju religiju obnašati samo i isključivo u (personificiranoj) relaciji Čovjek—Bog te da zapravo ne mogu biti uistinu religiozni ukoliko svoju religioznost ne pronadu i ne posvjedoče i u prirodi, svemiru, životinjama i biljkama, u univerzumu. Čovjek naprosto više ne pojmi Boga preko sebe već prije sebe i izvan sebe, u materijalnom čija je suština duhovne prirode. Duh i ideja nisu samo preko čovjeka dati, pa se niti Bog ne može pojmiti jedino preko čovjeka.

U uvodnom dijelu knjige Mynarek ukratko objašnjava osnovne okvire poimanja ekološke religije. Naime, čovjek se može odnositi prema prirodi i univerzumu trojako: 1. **faktički**. To je u osnovi neutralni odnos, koji pokazuje **kakvo je i što je nešto**. U osnovi se radi o strogo znanstvenom pristupu koji kaže: »to je tako«; 2. **etički** u kojemu se traži odgovornost čovjeka za ono što je učinjeno i što se čini kao razaranje ekosistema, i 3. **religiozni** odnos u kojemu čovjek u odnosu prema prirodi i univerzumu može iskusiti, doživjeti, vjerovati i tđ. U tome postoji religiozna komponenta. Mynarek razlikuje zapravo tri religioznosti i religije: Jedno su postojeće tradicionalne religije u svijetu (kao npr. katoličanstvo, islam i td.). Drugo su **pseudoreligije** kao određeni svjetonazori (na pr. industrijalizam, komunizam, kapitalizam, imperijalizam, sekularizam (23) i td.) i treće to je nova ili **ekološka religija**.

Pseudo religije su stanje suvremenog duha koje zapravo tolerira svo razaranje i ekološko uništavanje svijeta. Naše »tehnokratsko doba« karakterizira dominantni aksiom: »Nasuprot prirodi, čovjeku kao gospodaru stvaranja, sve je dozvoljeno«. Mynarek upravo to osporava i smatra da mu nije sve dozvoljeno, niti čovjek smije svijet promatrati kao svoj objekt djelovanja. Uz pomoć tehnike čovjek je sebe i tehniku uzdigao do božanstva i doveo se u poziciju »druge malaksalosti« (»zweiten Erschaffung«) u odnosu na prvo stvaranje svijeta božjeg. Tome odgovaraju tradicionalne religije. Naime, religija ima u sebi antropološku komponentu i konstantu kao i utopijsku (21): ona se održala u svim sistemima, unatoč teorijskim i praktičkim kritikama, što znači da njena

prava suština nije »razgrađena«. Polazeći dakle od »negativnog« u ovom svijetu i mogućnosti koje pruža ekološka religija, Mynarek smatra da smo na točki u kojoj je u ljudskoj povijesti nužno izgraditi **novu sliku svijeta**: novo samorazumijevanje čovjeka, razumijevanje prirode i odnos, ne samo racionalan emotivnosti i meditativnosti (27). Ta nova slika ima svoju osnovnu matricu (Grundmuster) upravo u ekološkoj religiji, novoj religiji za privredno, političko, etičko, tehnološko itd. uvjerenje, motivaciju i aktivnosti. Sve bi to bitno izmijenilo naše ukupno ponašanje u revolucionarnom smislu.

U tom kontekstu autor govori da nova religija predstavlja »vječnu religiju« (religio perennis), »konkretan život« i konačno istovremeno kraj (Ende) svih drugih religija i njihovo ispunjenje i dovršenje (Vollendung). U njoj, kao religiji budućnosti, čovjek neće biti pod ubilačkim pritiskom vlastitog odnosa prema svijetu, već će biti »otvoren čovjek«, »univerzalni čovjek«, čovjek nove »sučovječnosti«, »duhovne odgovornosti za svoju okolinu i prirodu« (35). Sadašnje religije, a time i kršćani, zaboravili su da su i biljke i životinje dio »svetog života« i da moraju biti integrirane s čovjekom. Pozivajući se na A. Schweitzera, kaže: »Etičan je samo onaj čovjek kojemu svet je život kao takav, onaj biljke, životinje kao i u čovjeka«.

U centralnom dijelu knjige (»Die Gestalt der Ökologischen Religion«) koji je i najopsežniji, Mynarek analitički problematizira nekoliko teza koje mu služe kao glavni sadržaj i pozicija u konačnom oblikovanju i distingviranju ekološke religije u odnosu na druge religije. U njemu govori o čovjekovoj svijesti, zadaći prema prirodi, obavezi da artikulira prirodu, i konačno da preko čovjeka kao dijela prirode progovara i sama priroda. Ovdje nam se čini interesantnije pokazati još neke karakteristike i obilježja ekološke religije o kojima govori u zadnjem poglavlju (»Ökologische Religion — Ende der anderen Religionen?« — 215—247 str.).

Mynarek želi radikalno produbiti ekološku misao u religijskom. Ekološki elemenat

je ključ u svakoj pravoj religiji; sve »prave religije« su ekološke religije pa makar one i ne bile svjesne te činjenice. U svjetlu toga, autor »ekološku religiju« smatra »univerzalnom«, ali ovisjetovnom religijom, koja odgovara totalitetu univerzalnosti prirode kao sveobuhvatnosti bitka i stvarnosti (215). U njoj se izražava i smisao kojeg prati priroda s čovjekom, zadaća i uloga koju čovjek mora za i u životu ispuniti. Prvotno kršćanstvo je bilo ekološka religija, pa stoga Mynarek »ekološkom religijom« želi oživjeti prvotne elemente. Tezu o bitno ekološkoj obilježnosti po ranog kršćanstva eksplicira i pokazuje primjerima iz Starog i Novog zavjeta, pokazujući da se u ekološkoj religiji pojavljuju ovi temeljni pojmovi **vjerovanje, nada i ljubav**. On pokazuje da se ne radi ni o kakvoj slučajnosti već o bitnim principima za uspostavljanje istinske relacije između zemlje i čovjeka, čovjeka i prirode i svemira i čovjeka, tj. o težnji za uspostavljanjem sklada. Iako se čitava problematika odnosi na kršćanstvo (katoličanstvo), Mynarek se ukratko osvrće i na istočnjačke religije i neke »ekološke« elemente koji ukazuju na sklad. Tako o hinduizmu, budizmu, taoizmu i td. U ovom posljednjem vidi i pet vrlina koje prepoznaje kao ekološke: »humanitet« (»jen«), »časnost« 'Rechtschaffenheit' (»i«), »smisao za umjesno« 'Pasende' (»li«), »istinitost« (»hsin«), »mudrost« (»chi«).

Ekološka religija nije pojmljena kao neka nova konfesija ili konvencionalna religija, već kao novi životni osjećaj (novi doživljaj i iskustvo komunikacije, suosjećanje s prirodom, senzibilitet i solidarnost s prirodom — svim živim bićima na »sudbinskom brodu Zemlja«. Zato se kod Mynareka ne radi o nekom teorijskom ili filozofskom motivu, već o praktičnom motivu proizišlom iz najdublje nutrine ljudskog bića koje može i koje reagira na negativno postojeceg. U svijetu je zakazao humanizam pa se u ekološkoj religiji vidi **novi humanizam** kao novi elan vital. Taj eko-humanizam odgovor je na svjetsku situaciju time što je novi svjetonazor, ali je i nova etika proizišla iz kritike i dokidanja dualizma kojemu je i teologija podlegla kao karatezijanskoj zabludi. Bog je bio shvaćen kao svemoćan subjekt, a svijet kao objekt i ne-

moćan. Mynarekova, u izvjesnom smislu fiziocentrička orijentacija pokušava prevladati i ograničenost i antropocentričnost novovjekog humanizma u njegovoj »splendid isolation« (278), pri čemu je temeljni princip eko-humanizma ponovno dovođenje u ravnotežu spomenutih odnosa (Zemlja—Čovjek, Priroda—Čovjek i Svemir—Čovjek) jer ih je kapitalističko društvo izrabljivanjem prirode temeljito narušilo.

Kakav je odnos »ekološke religije« i drugih religija i u čemu je njena prednost? Mynarek smatra da sve dosadašnje religije imaju neki status istočnog grijeha. Ovdje se radi o ekološkoj prirodi kao centru i dokidanju religija u smislu upravo takvog njihovog statusa.

Ekološki princip je misaono središte. Ako to shvate i druge religije mogu se obnoviti u pravu religiju. Tim unutrašnjim preobrazbama te iste religije bi ponovno same završile sa sobom i označile kraj prethodnog stanja (religije). Ekološka religija može postojati samo ako je prirodna religija (Natur—Religion) ali ne i naturalistička. Ovdje se dakle ne radi niti o »primitivnom« prirodnom nivou objašnjavanja prirode i čovjeka, već o višem stupnju svijesti, ali se ne radi niti o poimanju svega onoga kao ekološkog što je manipulirajuće, umjetno ili protuprirodno postalo. Ekološki može biti samo prirodno, a ekološka religija samo prirodna religija. Povratak k ekološkom u religijskom doživljaju, poziv je svim religijama koje su se udaljile od svojega prvotnog i izvornog ekološkog načela jedinstva. Ekološka religija ne sadrži dvostruko — dualizam kao niti prvotno kršćanstvo sa svojim ekološkim poslanstvom.

Mynarek u svojim razmišljanjima pokušava utemeljiti novo poslanstvo kršćanstva i kao objašnjenje suštinske egzistencije čovjeka u svijetu i svemiru i njegovu etičku i religijsku bit upravo preko sfere ekološkog. On pretpostavlja da nastaje nova »ekološka faza« religije, koja je unatoč kritikama i praktikama održala svoju pravu religijsku strukturu nederintu. U toj novoj fazi ekološka religija pretpostavlja baš »eko-logiku«. Ona znači zahtjev za uspostavljanjem ponovne ravnoteže

i to na obje razine: na razini prirodnog, materijalnog i na razini pojmovnog, teološkog. Radi se o »redu« u stvarnosti i njegovoj interpretaciji. Tu eko-logiku kao zahtjev za cjelinom, Mynarek vidi u pokušaju »ravnoteže između tijela i duha (koji su bili u čitavoj evropskoj duhovnoj i religijskoj povijesti dualistički odvojeni), između psihičkog i duhovnog, između tjelesnih i (pravih) duhovnih potreba, između osjećaja i razumijevanja, između čovjeka kao prirodnog bića i kao duhovnog bića, između akcije i kontemplacije, odnosno meditacije, između spontaniteta i refleksije, između bioritma čovjeka i onoga Zemljinog, između psihičkog zadovoljstva (Wohlbefinden) i načina prehrane, globalno: između čovjeka i svemira« (279). Na kraju Mynarek hipotetički kaže: »Ukoliko ekološka religija svoj obuhvatni program eko-logike konsekventno izgradi i ostvari, imala bi ona šansu, postati religija budućnosti«.

Interesantnost Mynarekove knjige za našeg čitaoca nije samo u kontekstu sociologije religije već i nekih aspekata socijalne ekologije kao i, za neke možda neuobičajenog povezivanja ekološkog i religijskog. Dakako, u ovom su informativnom prikazu izostala otvorena pitanja, kritički i polemički pristup. Naša je namjera bila informirati čitaoca o jednom pogledu na probleme povezivanja ekološke i religijske problematike.

Ivan Cifrić

x) Mynarek je rođen 1929. godine, 1953. se zareadio, od 1966—68. profesor je filozofije religije i fundamentalne teologije u Bambergu. Od 1968—72. profesor je znanosti o religiji (Religionswissenschaft) u Beču gdje je obavljao funkciju dekana katoličko-teološkog fakulteta. Nakon pisma Papi 1972. istupa iz crkve i penzioniran je. Jedan od utemeljivača ekološkog humanizma. Napisao je između ostalog više knjiga i studija kao na primjer »Religion — Möglichkeit oder Grenze der Freiheit, Köln 1977, »Orientierung im Dasein«, München 1979, »Religios ohne«, Gott 1983.